

Inleiding Frits Bolkestein Eindejaarssociëteit ECP.NL, 17 december 2008 Crown Plaza Den Haag

Innovatie en de kenniseconomie, globalisering en Europa

Het gesproken woord geldt

Zeer geachte dames en heren,

Nog nooit is zo duidelijk de verwevenheid gebleken van nationale economieën als in de afgelopen maanden. Een bijzonder lage rente in de Verenigde Staten van Amerika sinds het begin van deze eeuw, een gebrek aan transparantie van hypotheekconstructies door verstrekkers, en de daarmee genomen onaanvaardbare risico's, leidden het afgelopen jaar tot een wereldwijde recessie.

Sommige overheden wapenen zich tegen de gevolgen door hun markten te beschermen met protectionistische en nationalistische maatregelen. Dat is niet verstandig in een wereld waarin de economie in hoog tempo globaliseert.

Vooraanstaande economen hebben de afgelopen maanden hun analyse gegeven van de kredietcrisis annex recessie en van het verschijnsel protectionisme. Aan hun commentaren heb ik weinig toe te voegen maar op dit ene actuele aspect wil ik vanmiddag nader ingaan. Protectionisme, vaak in reactie op de verschuiving van productie naar lagelonenlanden, doet zich op de internationale markten bij voortduring voor en het onderwerp strekt daarmee verder dan de huidige crisis. Het is een doodlopende weg, ook nadat de financiële markten zijn gestabiliseerd. Bovendien vormt het een gevaar voor de economie en welvaart op de langere termijn.

In het informatietijdperk is de regio waar producten diensten worden ontwikkeld of van waaruit die worden aangeboden veel minder belangrijk dan eerder. In het bijzonder in de kenniseconomie is afscherming van de eigen economie het paard achter de wagen spannen.

Protectionisme is van alle tijden. Maar inmiddels zouden we moeten weten dat het een verkeerde reflex is. In de jaren tachtig en negentig bleek dit nog in de Verenigde Staten. De Amerikaanse overheid nam de eigen staalindustrie in bescherming met hoge importheffingen op buitenlands staal, maar verzuimde een termijn aan die beschermde positie te verbinden. Daarmee werd het middel erger dan de kwaal.

Industrieën kunnen vanuit hun beschermde status meer geld voor hun product vragen en ontpoppen zich zo als luie, gemakzuchtige ondernemingen. Ze schieten zichzelf daarmee in de voet. Misschien nog wel erger is de negatieve weerslag op niet-beschermde,

exporterende industrieën. De Amerikaanse staalindustrie kon bij gebrek aan concurrentie de prijzen laten oplopen. De auto-industrie in de Verenigde Staten kreeg daardoor te maken met hogere staalprijzen en ondervond de negatieve gevolgen op de wereldmarkt.

In tegenstelling tot wat wel wordt gedacht is protectionisme ook geen goede methode om onze nationale iconen te beschermen of de 'uitverkoop' van onze nationale industrieën aan het buitenland te voorkomen. Dat moeten we in het huidige gemondialiseerde economische krachtenveld ook niet langer willen. Buitenlandse bedrijven of investeerders nemen Nederlandse ondernemingen over, net zoals Nederlandse dat doen met buitenlandse. Nederland staat mede door bedrijven als Philips, Unilever en Shell in de Top-5 van buitenlandse investeerders in de Verenigde Staten. Europese ondernemers steken viermaal zoveel kapitaal in Amerikaanse bedrijven als andersom. Wij kopen die op. Zij kopen de onze veel minder op. En als dat gebeurt zijn wij verontrust.

Nederlanders reageren selectief als het om onze 'nationale trots' gaat. Ik verbaas mij daar vaak over, want de praktijk rechtvaardigt die houding niet. KLM werd onderdeel van Air France en het gaat uitstekend met het bedrijf. Thales nam Hollandse Signaal over en ik kan er niets op tegen hebben. Behoud van onze nationale iconen is geen garantie voor behoud van hoogwaardige werkgelegenheid. Ook voor deze bedrijven gelden de wetten van de markt. En als de belastingdruk in Nederland te hoog is, het opleidingsniveau te laag of de kennisinfrastructuur van onvoldoende kwaliteit, dan verplaatsen zij hun activiteiten naar elders. Daarbij is geen plaats voor sentiment. Fokker bestaat niet meer en Nederland bouwt geen eigen vliegtuigen meer. Dat is aan de ene kant jammer. Aan de andere kant is de voorspelling dat de gehele faculteit voor Luchtvaart- en Ruimtevaarttechniek aan de TU Delft ten onder zou gaan, niet uitgekomen. De faculteit is nog nooit zo groot geweest als nu en heeft een geweldige reputatie over de hele wereld.

In Europa hebben vooral de Fransen nog altijd moeite met deze opvatting. De Franse overheid is zeer volhardend in de afscherming van de eigen industrie en nu hun economie wordt getroffen door de effecten van de kredietcrisis steek wordt de roep erom groter. Het land helpt daarmee zichzelf noch de Franse bedrijven maar lijkt dat niet te willen inzien. Frankrijk volgt een heilloze koers. Het heeft verschillende sectoren aangewezen die vanwege hun cruciale positie zijn gesloten voor buitenlandse overnames. Op zichzelf passen daarbij al vraagtekens. Maar toen destijds het gerucht kwam dat PepsiCo in de markt was voor een overname van Danone, werden de Franse yoghurtmakers snel aan het rijtje toegevoegd. Zo veranderde bedenkelijke in belachelijke besluitvorming, die voor de bedrijven negatief uitpakte.

De Nederlandse overheid moet de lessen uit het verleden ter harte nemen en op afstand blijven. Dit betekent niet dat de regering passief moet toekijken. De overheid moet de eigen economie ondersteunen door een goede invulling van de randvoorwaarden: gezond financieel macrobeleid dat leidt tot lage inflatie en lage rente, het verzorgen van kwaliteitsopleidingen en vooral zorgen voor een goede fysieke infrastructuur en een uitstekende kennis- en onderzoeksinfrastructuur - die leidt tot voortdurende vernieuwing van producten en processen. Ook zou de flexibilisering van de arbeidsmarkt moeten worden bevorderd. Zo scheidt de overheid een speelveld waarop ondernemingen op basis van eerlijke verhoudingen en eigen kracht optimaal internationaal kunnen concurreren. De politiek mag hier een groter besef tonen van de noodzaak daartoe.

Wij moeten ons in Nederland en in Europa blootstellen aan de kille wind van de concurrentie, zoals thans uit Azië en andere opkomende economieën, onder meer die van het voormalig Oostblok en Brazilië. Protectionisme geeft bedrijven misschien een korte adempauze omdat dit tijdelijk de buitenlandse concurrentie vermindert. Maar op de lange termijn werkt het contraproductief omdat de globalisering bedrijven dwingt zich te bewijzen op de wereldmarkt. Bescherming leidt tot verzwakking.

ICT en welvaart

Een speciaal woord vooral gericht aan u, werkzaam op het vlak van onder andere het algemeen management, beleid en advies, en allen met grote belangstelling voor de ontwikkeling van de informatiemaatschappij. Zonder informatie- en communicatietechnologie is de westerse samenleving met haar welvaart ondenkbaar, en zonder verdere ontwikkeling van deze technologie onhoudbaar.

ICT-innovatie is voor het Westen en niet in de laatste plaats ook Nederland, het belangrijkste antwoord op de toenemende internationale concurrentie.

Onlangs merkte de Finse hoogleraar Pekka Himanen, onderzoeker aan het Helsinki Institute for Information Technology, over innovatie op: "Als Europa niet het heft in handen neemt zal het zonder enige twijfel eindigen als hét openluchtmuseum en attractiepark van deze planeet – de nummer één vakantiebestemming van vele Amerikanen en Chinezen."

In maart 2000 heeft de Europese top in Lissabon uitgesproken zich in te spannen van Europe de krachtigste economie ter wereld te maken – met een hoofdrol voor ICT – en sindsdien zijn stap voor stap maatregelen genomen dit ambitieuze doel dichterbij te brengen. Al ziet het er niet naar uit dat dit wordt bewerkstelligd, inzetten op informatie- en communicatietechnologie blijft cruciaal. Het huidige kabinet beschouwt ICT als sleuteltechnologie. Staatssecretaris Frank Heemskerk heeft vorige maand nog tijdens het congres ter gelegenheid van de viering van het tienjarig bestaan van ECP.NL aangegeven dat de regering vijftien miljoen euro extra ter beschikking stelt om te zorgen dat bedrijven hun zaken makkelijker met de overheid kunnen regelen dankzij slimme ICT-toepassingen. Zulke projecten leveren een grote administratieve lastenbesparing.

In de afgelopen decennia is veel energie gestoken in het ontwikkelen van kennis en het ontwikkelen van technologie. Zowel het nationale als het Europese ICT-beleid heeft zich geleidelijk bewogen van een focus op beschikbaarheid naar toepassing. De stappen die nu worden gezet zijn die naar verregaand gebruik en verdere innovatie.

Deze laatste slag is weerbarstig zonder dat de hiervoor noodzakelijke randvoorwaarden zijn gerealiseerd. Het gaat hier om vraagstukken rond auteursrecht, privacy, identiteitsmanagement en authenticatie en de koppelbaarheid van diensten – interoperabiliteit in jargon. Daarnaast dienen zich meer maatschappelijke vragen aan zoals het verwerven van digitale vaardigheden van burgers in de informatiemaatschappij en de noodzaak van duurzaam ICT-gebruik. Zowel de overheid als het bedrijfsleven worden met deze problematiek geconfronteerd die een belemmering vormt voor verdere implementatie en opschaling van al ontwikkelde ICT-diensten en -producten. Het oplossen ervan is van groot belang voor de Nederlandse samenleving als geheel – economisch en sociaal –, en geen van de betrokken partijen kan dat alléén.

Er zijn hier twee belangrijke ontwikkelingen te constateren. De eerste is het verschuivend maatschappelijk krachtenveld. Eindgebruikers en informele stromingen en groepen nemen daarin een steeds belangrijkere positie in en kunnen bij randvoorwaardelijke afspraken niet genegeerd worden. Daarnaast zien we dat de reikwijdte van de overheid en klassieke groepen zoals vakbonden en werkgevers afneemt.

De andere verschuiving is de veranderende focus van de vraagstukken zelf. In het voorbije decennium werden deze hobbels vooral gezien als technische en juridische vraagstukken. De discussies werden dan ook gedomineerd door technici en juristen, met als gevolg dat ook het type oplossing vaak in die hoek gezocht werd: sterk instrumenteel probleemoplossend gericht. De discussies zijn echter steeds vaker organisatorisch en ethisch van aard en het is verstandig dat te beseffen. Mede daarom is het bijzonder waardevol dat er straks, als uw

organisatie volgende jaar is samengegaan met EPN – Platform voor de informatiesamenleving, in Nederland een sterk precompetitief platform is. Dat zal onderwerpen met een groot maatschappelijk en economisch belang op de agenda zetten, waardoor de juiste concrete activiteiten worden ontwikkeld.

Onderwijsvernieuwing, Gerrit Bolkestein

Tot slot wil ik u kort ingaan op het belang van onderwijs en u ter toelichting op de biografie van grootvader Gerrit Bolkestein, die binnenkort verschijnt iets vertellen over de man. Dit boek, dat onder meer ingaat op de periode dat hij minister van onderwijs was in het oorlogskabinet, kan u te zijner tijd door ECP.NL worden toegezonden.

Ik heb mijn grootvader slecht gekend. Ik was zeven in 1940 toen voor Nederland de oorlog uitbrak en hij met koningin en kabinet naar Engeland vertrok. Na zijn terugkeer in 1945 – hij was toen 74 – verhuisde hij vrij snel naar Den Haag, waar hij nog enige tijd adviseur van de Regering was. Als middelbare scholier en als student in de jaren vijftig had ik daar weinig te zoeken en ik herinner mij hem slechts als een vriendelijke, wat vormelijke oude heer.

Op het gebied van het onderwijs heeft Gerrit Bolkestein naam gemaakt, als onderwijsvernieuwer. Nu is dat een onderwerp dat ik slecht beheers en ik beperk mij dus tot een enkele opmerking. Ik baseer die op een rede die hij enige maanden na zijn aanvaarding van het ministerschap op 26 november 1939 op de algemene vergadering van de Vrijzinnig Democratische Bond in Utrecht heeft gehouden.

Die rede ging over de vernieuwing van het onderwijs. Zij onderscheidde vier elementen. Het eerste was de wens van een zo ver mogelijk gaande individualisering. Die stoelde op nieuw verworven inzichten in de psychologie. Montessori- en Dalton-onderwijs verdienden de volle aandacht, meende hij.

Het tweede element was de verbetering van de zelfstandigheid van leerlingen. Die kon alleen plaatshebben door hun zelfredzaamheid te vergroten. Het ging toch allereerst om de eigen ervaringen zelf en pas in de tweede plaats om datgene wat uit die ervaringen kon worden afgeleid, meende hij.

Het derde element bestond uit de opvatting dat het onderwijs minder de nadruk op parate kennis zou moeten leggen en meer op de ontwikkeling van het inzicht. Het onderwijs behoorde leerlingen “slechts de grondslagen en hoofdzaken bij te brengen zodat hun inzicht gevormd werd”.

Het laatste element betrof de karaktervorming van de leerling. De school mocht zich niet alleen op intellectuele aspecten richten maar moest ook aan fysieke, esthetische en morele en religieuze vorming aandacht geven.

Uit deze rede blijkt dat Gerrit Bolkestein zijn tijd vooruit was. Veel van wat hij in deze rede aanstipte, vormt tot op de dag van vandaag stof voor discussie: van themagericht geschiedenisonderwijs via het aantal lessen op de middelbare school tot het debat over normen en waarden in een multiculturele samenleving. Het belang van goed onderwijs in de informatiesamenleving moge u duidelijk zijn. Zonder dat is innovatie en behoud van welvaart onmogelijk.

